

УДК 821.161.2

**ОСОБЛИВОСТІ ТРАКТУВАННЯ ПОСТАТІ ЛОВЕЛАСА В ПОЕТИЧНІЙ
ДРАМІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ «КАМІННИЙ ГОСПОДАР» І КОМЕДІЇ МАРКА
КРОПИВНИЦЬКОГО «ДЖИГУН»**

Киричок М. С.

*Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, Сімферополь
E-mail: ukrLit_tnu@mail.ru*

У статті зіставляються твори Лесі Українки й Марка Кропивницького – “Камінний господар” і “Джигун”, окреслюються їх подібності й відмінності, пов’язані, зокрема, з психологією головних персонажів – Дон-Жуана і Павла Вдовиченка. Мало відома п’єса Марка Кропивницького «Джигун» може розглядатися як попередниця славетної драми Лесі Українки “Камінний господар”. Адже в цих творах, хай і на різному матеріалі, порушуються багато в чому спільні морально-етичні проблеми.

Масштаби спокуси жінок у дон Жуана безмежні, світові, а у Павла Вдовиченка вони обмежені селом, у якому він спромігся запаморочити голову багатьом жінкам, які до безтями його кохають, віддані йому, нехтують зради нього навіть ріднею та дітьми. Як дон Жуан, так і Павло Вдовиченко переслідуються. Перший владними структурами, та так званим “вищим світом”, другого ненавидять селяни за руйнування родин, порушення і нехтування традиціями, а чоловіки скривджених жінок погрожують розправою над ним. Сільські парубки теж вороже ставляться до Павла й при нагоді ладні вдатися до силових засобів і дій. Дон Жуан від переслідувань переховується, Павло Вдовиченко захищається словом. Він розумний, заможний, тактовний, вміло полемізує з селянами, жінками і чоловіками й відверто зізнається у своїх гріхах, кається.

У кожному суспільному прошаркові є мораль і антимораль. Художнє осмислення цих категорій характерне для п’єс Лесі Українки і М. Кропивницького. Спільного між поглядами письменників на джигунство і ловеласство чимало. Є чимало спільного також у побудові діалогів, особливо дон Жуана і Павла з коханками.

Ключові слова: драма, поетика, мораль, воля, влада.

Мало відома п’єса Марка Кропивницького “Джигун” може розглядатися як попередниця славетної драми Лесі Українки “Камінний господар”. Адже в цих творах, хай і на різному матеріалі, порушуються багато в чому спільні морально-етичні проблеми. Цікаво провести аналогію між образною системою поетичної драми Лесі Українки і комедії Марка Кропивницького. Ймовірно, що така аналогія не буде сприйматися окремими літературознавцями, але заперечувати її повністю аж ніяк не можна.

Відомий дослідник творчості Лесі Українки О. К. Бабишкін вважає драму “Камінний господар” “геніальним твором на поширену в світовій літературі тему про спокусника жінок дон Жуана” [2, с. 271]. В листі до А. Кримського поетеса з певним іронічним острахом писала: “Боже, прости і помилуй! Я написала “Дон Жуана”! Отого-таки самого, “всесвітнього і світового”, не давши йому навіть ніякого псевдоніма” [5, т. 12, с. 396]. Побоювалася поетеса і за можливе негативне ставлення літературознавців до твору й особливо не сприйняття його читачами. У листі до сестри вона повідомляла: “...Краще почути осуд на рукопис і здержатись

від друкування, ніж видрукувати невдалу річ та ще з такою відповідальною темою! – се ж неслава не стільки для мене, а для нашої літератури взагалі, – скажуть: “Ну, вже розігнались хохли з дон Жуаном, за 300 літ уперше, та й то недотепно...” [5, т. 12, с. 414].

Працю над “Камінним господарем” Леся Українка розпочала у 1912, в якому і завершила твір. Звичайно, вона ознайомила з творами на цю тему багатьох митців світової літератури, зокрема п'єсами Тірсо де Моліні “Севільський спокусник”, Мольєра “Дон Жуан, або Кам'яний гість”, оперою Моцарта “Дон Жуан”, новелою Е. Гофмана “Дон Жуан”, романом у віршах Байрона “Дон Жуан”, новелою Меріме “Душі чистилища”, драмою О. Пушкіна “Кам'яний гість”, оперою О. Даргомижського на цей текст, драматичною поемою О. К. Толстого “Дон Жуан”... Звичайно, знаючи художні полотна таких визначних попередників, Леся Українка певною мірою побоювалася за наслідки своєї праці над осмисленням теми про дон Жуана, тим паче, що еволюція цього образу в світовій літературі відбувалася завжди і в різних ракурсах. Дон Жуан змальовувався як гуляка, гвалтівник і спокусник, а також як людина з глибокими почуттями і романтичними ідеалами.

У Е. Т. А. Гофмана дон Жуан несе людям лише зло, спокусу та нещастя. У Байрона дон Жуан – шукач вічної краси, втіленої в багатьох жінках. Пушкінський дон Жуан, як визначає Б. Городецький, є “втіленням високого пафосу моральної чистоти” [3, с. 295]. Леся Українка в художньому осмисленні образу дон Жуана йде своїм, оригінальним шляхом і витлумачує його не традиційно, а, як слушно зауважує Павло Антокольський, “полемізує з усією традицією донжуанізму, викликає на змагання і Пушкіна, і Байрона, і Моцарта, і багатьох інших...” [1, с. 77]. Уже в назві твору української письменниці відчутна своєрідність: “Камінний господар”, а не “Кам'яний гість”. Ідея твору Лесі Українки визначається зіткненням свободи і консерватизму. Колись вільнолюбивий дон Жуан, який заради волі не бажав пов'язувати свою долю з найвродливішою жінкою, докорінно змінився, погнавшись за владою, і скам'янів. Він перестав бути “лицарем волі”, як писала письменниця у листі до А. Кримського [5, т. 12, с. 396].

Марко Лукич Кропивницький тему джигунства, тобто ловеластва, художньо осмислює на матеріалі буденного життя і побуту українського народу. У 1893 році, ще задовго до появи “Камінного господаря” Лесі Українки, він написав комедію “Джигун”. У листі до В. Лукича-Левицького Марко Лукич писав: “Я, сидячи дома, та охаючи, та стогнучи, написав нову комедію в 3 діях із сучасного існування села і оце завтра-післязавтра посилаю в цензуру” [4, т. 6, с. 429]. В іншому листі до цього ж адресата М. Кропивницький повідомляє, що читав п'єсу декому в Харкові, і п'єса сподобалась [с. 430].

У підручниках з історії української літератури, а також у літературознавчих дослідженнях, ця комедія письменника інколи лише згадується, але ґрунтовно не розглядається. Сценічне життя п'єси теж було нетривалим, оскільки грали її лише у трупі Манька і Боярської у Харкові у 1894 році 20 липня. Над удосконаленням тексту твору автор теж не працював. Рукопис п'єси зберігається лише у Санкт-Петербурзькій театральній бібліотеці, інвентарний № 27970. Його цензура

23 листопада 1893 року дозволила до вистави і друку. Між рукописом і опублікованим текстом п'єси наявні певні відмінності, зокрема у характеристиці головного образу – джигуна Павла Вдовиченка. Це питання потребує окремого дослідження.

Як дон Жуан, так і Павло Вдовиченко, ошукують жінок, спершу захоплюються ними, запалюючи в їхніх серцях почуття кохання, а потім, скориставшись ними, залишають без будь-якої відповідальності за їхню долю. Обидва персонажі спершу принижуються перед жінкою, а потім знущуються над нею. Отож мораль, вірніше, антимораль характерна для різних суспільних прошарків, для так званого “панівного середовища” і звичайних селян.

Звернімо увагу з цього приводу на діалоги донни Соль з дон Жуаном та Павла з Катрею:

ДОН-ЖУАН (*ховає стилет*) Що ж вам бажано, прехороша пані?
ДОННА СОЛЬ Не знаєте?
ДОН-ЖУАН Ні, далєбі не знаю.
ДОННА СОЛЬ Ви пам'ятаєте, що ви писали?
ДОН-ЖУАН Я вам писав: “Покиньте чоловіка,
як він вам осоружний, і втікайте”.
ДОННА СОЛЬ З ким?
ДОН-ЖУАН А конче треба з кимсь?
ДОННА СОЛЬ Хоч і зо мною. Можу вас провести.
ДОН-ЖУАН Куди?
ДОННА СОЛЬ В Кадікс.
ДОННА СОЛЬ Навіщо?
ДОН-ЖУАН Як – навіщо?
ДОННА СОЛЬ Хіба на волю вирватись то мало?
ДОННА СОЛЬ То ви мене просили на стрівання,
щоб се сказати?
ДОН-ЖУАН А для чого ви
на те стрівання йшли? Чи ви хотіли
підсолодити трохи гірку страву
подружніх обов'язків? Вибачайте,
я солодошів готувать не вчився.
ДОННА СОЛЬ (*подається до сходів на рундук*)
Ви ще мені заплатите за се! [5, т. 6, с. 100–101].

ПАВЛЮ. Не я тебе покидаю, а моя шербата доля!..

КАТРЯ. ...Чого так дивишся на мене? Так зрадів, може, що мене вздрів, що аж язика прикусив?..

ПАВЛЮ. Чого ти, Катре, хочеш від мене?

КАТРЯ. Коли б тямилася – сказала б, коли б змогла – вимовила б!.. Вздріла тебе і дивлюсь, вдивляюсь, очей не одведу!..

ПАВЛЮ. Ти, Катре, заміжня, не моя!..

КАТРЯ. Твоя я, тільки твоя!.. Піду за тобою, куди скажеш, піду й не оглянусь!

ПАВЛЮ. У тебе дітки є!..

КАТРЯ. Не жаль мені їх!.. Я не можу без тебе жити!.. Павле! У чоловіка, в схованці, лежать гроші, мало не дві сотні, я візьму їх, втечемо: на Дін, в Бессарабію, за Дніпро!.. Куди хочеш втечемо, з грішми всюди нам добре буде!..

ПАВЛЮ. Доженуть!..

КАТРЯ. То ось який ти сміливий? А тоді, як підлабузнювавсь до мене, казав: втечемо, нас ніде не знайдуть. Казав: хоч знайдуть, то в домовині, та й там укупці!..

ПАВЛО. Думав тоді, що можна вихватись... [4, т. 2, с. 379–380].

Подібність ситуацій і діалогів у творах письменників незаперечна. У М. Кропивницького Катря спроможна заради Павла залишити трьох малолітніх дітей, у Лесі Українки мореска заради дон Жуана – отруїла рідного брата:

ДОЛОРЕС Я бачила його
останній раз, як ми були в Кадіксі,
він жив тоді, ховаючись в печерах...
жив контрабандою... а часом плавав
з піратами... Тоді одна циганка
покинула свій табір і за море
з ним утекла, та там десь і пропала,
а він вернувся і привіз в Кадікс
якусь мореску, що струїла брата
для Дон-Жуана... Потім та мореска
пішла в черниці [5, т. 6, с. 75].

Масштаби спокуси жінок у дон Жуана безмежні, світові, а у Павла Вдовиченка вони обмежені селом, у якому він спромігся запаморочити голову багатьом жінкам, які до безтями його кохають, віддані йому, нехтують навіть ріднею та дітьми. Як дон Жуан, так і Павло Вдовиченко переслідуються. Перший владними структурами, та так званим “вищим світом”, другого ненавидять селяни за руйнування родин, порушення і нехтування традиціями, а чоловіки скривджених жінок погрожують розправою над ним. Сільські парубки теж вороже ставляться до Павла й при нагоді ладні вдатися до силових засобів і дій. Дон Жуан від переслідувань переховується, Павло Вдовиченко захищається словом. Він розумний, заможний, тактовний, вміло полемізує з селянами, жінками і чоловіками й відверто зізнається у своїх гріхах, кається і має намір одружитися з вродливою дівчиною Явдохою, дочкою селянина Пилипа Галушки. Проте селяни настільки збентежені його витівками, що не ймуть йому віри, а десяцький за аморальну поведінку заарештовує гульвісу. Заміжні коханки Павла приносять йому їжу, терпуг і він втікає з-під арешту, щоб знову зводити жінок. Дон Жуан же, як відомо, жадає влади, намагається бути командором й одягнувши його плаща – кам’яніє. Епоха успіхів світового дон Жуана у Лесі Українки ніби завершується, донжуанство у М. Кропивницького продовжує жити, а джигуни й дотепер зваблюють жінок та дівчат й залишають їх з дітьми, тепер матерями-одиночками, а раніше покритками.

У кожному суспільному прошаркові є мораль і антимораль. Саме художнє осмислення цих категорій характерне для п’єс Лесі Українки і М. Кропивницького.

Проблему моралі, проблему ставлення до жінки М. Кропивницький розроблював у своїй творчості набагато раніше Лесі Українки і спільного між поглядами письменників на джигунство і ловеластво чимало. Є чимало спільного у побудові діалогів, особливо дон Жуана і Павла з коханками. Хоча мистецька

вивершеність твору Лесі Українки значно вища. Кропивницький же сам був не досить високої думки про свій твір, хоча й вважав цю тему актуальною і вічною.

П'єса Лесі Українки «Камінний господар» здобула всесвітнє визнання, твір М. Кропивницького «Джигун» і дотепер мало відомий не лише читачеві та глядачеві, а й літературознавцям-фахівцям, які не спромоглися належно оцінити його як своєрідне мистецьке явище.

Список літератури

1. Антокольский П. Поэты и время / Павел Антокольский. – М., 1957.
2. Бабишкін О. Драматургія Лесі Українки / Олег Бабишкін. – К., 1963.
3. Городецкий Б. П. Драматургия Пушкина / Б. П. Городецкий. – М.–Л., 1953.
4. Кропивницький М. Твори : в 6 т. / Марко Кропивницький. – К. : Держ. вид. худ. літ., 1958–1960.
5. Українка Л. Збір. творів : у 12 т. / Леся Українка. – К. : Наук. думка, 1975–1979.

Киричек М. С. Особенности трактовки образа ловеласа в постической драме Лесии Украинки «Каменный властелин» и комедии Марка Кропивницкого «Джигун» / М. С. Киричек // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Филология. Социальные коммуникации. – 2014. – Т. 27 (66), № 4. Часть 2. – С. 25–30.

В статье сопоставляются произведения Лесии Украинки и Марка Кропивницкого – «Каменный властелин» и «Джигун», очерчиваются их сходства и различия, связанные, в частности, с психологией главных персонажей – дон Жуана и Павла Вдовиченко. Малоизвестная пьеса М. Кропивницкого «Джигун» может рассматриваться как предшественница знаменитой драмы Лесии Украинки «Каменный властелин». Ведь в этих произведениях, пусть и на разном материале, затрагиваются во многом общие морально-этические проблемы.

Масштабы искушения женщин у дон Жуана, можно сказать, безграничные, мировые, а у Павла Вдовиченко они ограничены селом, в котором ему удалось заморочить голову многим женщинам, которые до безумства в него влюбляются, преданы ему, пренебрегая ради него даже родней и детьми. Как дон Жуан, так и Павло Вдовиченко преследуются. Первый властными структурами и так называемым «высшим светом», второго ненавидят крестьяне за разрушение семей, пренебрежение к традициям, а мужа обманутых женщин грозятся расправой над ним. Сельские парни также, как к врагу, относятся к Павлу и при случае склонны прибегнуть к силе. Дон Жуан от преследований скрывается, Павло Вдовиченко защищается словом. Он разумный, состоятельный, тактичный, умело полемизирует с крестьянами, женщинами и мужчинами, сознается в своих грехах, раскаивается.

В каждой общественной прослойке есть мораль и антимораль. Художественное осмысление этих категорий характерно для пьес Лесии Украинки и М. Кропивницкого. Общего между взглядами писателей на джигунство, на поведение ловеласа немало. Немало общего также в построении диалогов, особенно дон Жуана и Павла с любовницами.

Ключевые слова: драма, поэтика, мораль, воля, власть.

Kyrychok M. S. The peculiarities of interpretation of the tempter's character in Lesia Ukrainka's play "The stone host" and Marko Kropyvnytsky's comedy "Lovelace" / M. S. Kyrychok // Scientific Notes of Tavriada National V. I. Vernadsky University. Series : Philology. Social communications. – 2014. – V. 27 (66), № 4. Part 2. – P. 25–30.

The works by Lesia Ukrainka «The Stone Host» and Marko Kropyvnytsky «Lovelace» are compared in this article. The critic pays attention on the resemblances and differences, fastened in particular to psychology of the main characters – Don Zhuan and Pavlo Vdovychenko. The little-known play of Marko Kropyvnytsky «Lovelace» can be viewed as a precursor to the famous Lesia Ukrainka's drama «The Stone Host». The moral-ethic problems, common in many aspects, are touched on these compositions despite the different material.

We may say, that Don Zhuan's scopes of the women's temptation are unlimited, global, while Pavlo Vdovychenko's scopes are limited by the village where he was able to turn many women's heads; they were madly in love with him, devoted to him, neglecting their families and children because of him. Both Don Zhuan and Pavlo Vdovychenko are hunted. First of them is hunted by the power structures and so called «beau

monde”; another one is hated by the peasants because of the ruining of the family, neglecting the traditions, and the husbands of the deceived women threaten the violence on him. Rural guys treat Pavlo as their enemy and on occasion, they can use their strength. Don Zhuan hides from the hunting, Pavlo Vdovychenko protects himself with the help of the words. He is clever, substantial, considerate, he knowingly controvert with the peasants: women and men, confesses in his sins, repents.

In every social stratum there is a morality and immorality. An artistic interpretation of these categories is characteristic for Lesia Ukrainka’s and Marko Kropyvnytsky’s plays. There are many common things in the writers’ views at the lovelaces. There are also a lot of common things in the construction of the dialogues, especially Don Zhuan and Pavlo with their lovers.

Key words: drama, poetics, moral, freedom, authority.